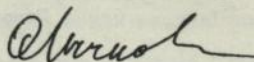

ХАРКІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

На правах рукопису

ЛИЧКОВСЬКА ОКСАНА РЕЙНГОЛЬДІВНА

**ІНФОРМОВАНІСТЬ У СИСТЕМІ
ПОВСЯКДЕННИХ УЯВЛЕНЬ**

(ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ)

**Спеціальність 22.00.01 -
теорія та історія соціології**

**Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата соціологічних наук**

Харків - 1996

00752603 (N)

Дисертація є рукописом

Дисертацію виконано в Одеському державному університеті
ім. І. І. Мечникова

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор
Попова Ірина Марківна

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
Оссовський Володимир Леонідович

кандидат соціологічних наук,
старший науковий співробітник
Кізілов Олександр Іванович

Провідна організація: Національний Університет "Києво-
Могилянська Академія" (м. Київ)

Захист відбудеться "24" Вересня 1998 р. о "15" го-
дині на засіданні Спеціалізованої вченої ради Д. 02.02.06
при Харківському державному університеті за адресою: 310002,
м. Харків, вул. Мироносицька, 1, ауд. 2-29.

З дисертацією можна ознайомитись у Центральній науковій
бібліотеці Харківського державного Університету за адресою:
310077, м. Харків, пл. Свободи, 4.

Автореферат розіслано "23" серпня 1998 р.

Вчений секретар

Спеціалізованої вченої ради,

кандидат філософських наук,

доцент

Шермет І. І.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

АКТУАЛЬНІСТЬ дисертаційного дослідження обумовлена насамперед тим, що в ситуації трансформації сучасного українського суспільства, в процесі переходу до нових економічних та політичних реалій значимію стає проблема вивчення стану та особливостей повсякденної свідомості людей.

Докорінні зміни структур, що склалися, не можуть здійснюватися лише на рівні інститутів влади, але передбачають широке залучення населення і підтримку їм змін у суспільстві. Одним із засобів включення людей до процесів соціальних перетворень є інформування про події, що відбуваються та про рішення, що приймаються. Однак, специфіка функціонування соціальної інформації полягає в тому, що для її адекватного сприймання та засвоєння повсякденною свідомістю людей, недостатньо тільки широкої трансляції законів, рішень та постанов, які розробляються органами влади. Необхідно, щоб зміст інформації мав суб'єктивну значимість, тобто відповідав інтересам і потребам людей.

В зв'язку з цим виникає необхідність комплексного вивчення всіх етапів, що пов'язані з функціонуванням інформації в суспільстві. Одним із важливих показників, що характеризують як ефективність функціонування інформації, її значимість, так і ступінь включення індивіда в соціальну дійсність є інформованість респондента. Вона трактується як уявлення (саморефлексія) респондентом рівня власного знання.

СТУПІНЬ НАУКОВОЇ РОЗРОБЛЕНОСТІ ПРОБЛЕМИ. До теперішнього часу нагромаджено значний, детально розроблений теоретичний та емпіричний інструментарій, який дозволяє досліджува-

ти різні аспекти феномену інформованості.

У вітчизняній соціології загальнотеоретичні, методологічні та прикладні рівні дослідження даної проблеми плідно вирішувались Б.Грушнін, Т.Дрідзе, В.Комаровським, Р.Бардінін, О.Рокашовин, В.Хмелько, А.Шмювою, В.Оссовським, Н.Костенко, О.Кізіловим, Е.Головахов та ін.

У ряді своїх праць Б.Грушнін та Т.Дрідзе розглядали інформованість як морфологічну характеристику масової свідомості, що стосується не всіх елементів останньої, але тільки "нейтральних", або позитивних суджень. В даному випадку під інформованістю мається на увазі не просто уривчасті відомості, несистематизовані знання, але тільки ті позитивні "знання-фотографії", які автори визначають як компетентність. В цих дослідженнях пропонується також розраховувати рівні інформованості респондентів за допомогою процедур тестування, зіставляючи кількість балів, отриманих окремим респондентом, з еталонною кількістю (правильна відповідь на кожне запитання). Найвищий рівень інформованості (не тільки знання предмету, але й здатність відтворювати отриману інформацію) як раз і співпадає з компетентністю респондентів.

Вивчення інформованості як компетентності знайшло своє відображення також у роботах, присвячених ролі інформованості у виробничому колективі (Р.Бардінін, О.Рокашов, А.Шмюва та ін.). Виробнича інформованість (поінформованість) у даному випадку - це той комплекс знань, що є одною з умов раціоналізації соціальної поведінки працюючих, засобом програмування соціальної діяльності індивідів.

Підхід до вивчення інформованості як компетентності, а та-

кож розуміння процесу отримання інформації як цілеспрямованої діяльності не враховує, на наш погляд, специфіку повсякденного знання, таку важливу його характеристику, як цілісність, нерозривність когнітивного, оціночного, ціннісного і поведінкового компонентів. В той же час визнання збігу виявленої компетентності респондента та його реальної компетентності знаходиться у суперечності з психологічними та соціологічними концепціями, що вказують на різницю між "зовнішньою" та "внутрішньою" мовою (Л. Виготський, О. Лурія), "експліцитною" та "імпліцитною" свідомістю, "явними" та "неявними" знанням (М. Полані).

Необхідність такого теоретико-методологічного підходу до феномену інформованості пов'язана також з традицією розгляду суб'єктивного, особистісного знання людини як уявлення. Ідея цілісності знання-уявлення розроблялась у філософських вченнях Платона, Р. Декарта, Г. Лейбніца, Дж. Локка, І. Канта, Е. Гуссерля, Дж. Мура, Л. Вітгенштейна та ін., але особливу значимість цей підхід набуває при дослідженні феномену повсякденного знання в соціологічних та соціально-психологічних концепціях А. Шюца, Т. Лукмана, М. Полані, С. Московісі. Актуальність даного підходу підкреслюється також у концепціях соціокультурної динаміки А. Моля та "філософії постмодерну" Ж. Ліотара.

У межах когнітивної психології цілісність знання-уявлення трактується як нерозривність моментів "когніції та афекту" (Ж. Піаже). Факторами, що обумовлюють таку єдність, є деякі цілісні пізнавальні першооснови, як "когнітивні схеми" (У. Найссер), "фрейми" (М. Мінський), "сценарії" (Р. Шенк і Б. Абельсон), емоційно-вольовий комплекс (Л. Виготський),

"міфи" (О. П'ятигорський) і т. п.

Підсумовуючи вищесказане, потрібно підкреслити складність, а іноді й неможливість виявлення та дослідження "чистого, позитивного знання", "знання-фотографії" у тому випадку, коли мова йде про повсякденну свідомість індивіда, з якою у вигляді даних громадської думки і має справу соціолог.

Отже, під інформованість ми пропонуємо розуміти не стільки фактичну міру відповідності знання респондента об'єктивним даним дійсності, скільки уявлення (саморефлексія) респондентом стану власного знання. Уявлення про знання пропонується фіксувати на основі самооцінок респондентів при відповідях на запитання ("Чи знаєте Ви?", "Наскільки добре Вам відомо...?"). Такий підхід є не тільки більш адекватним при вивченні фактів повсякденної свідомості респондентів, але й дозволяє розглядати інформованість як елемент повсякденних уявлень, що утворюють деяку цілісну систему сприйняття та розуміння світу, у відповідності з якою індивід будує свою поведінку.

ОБ'ЄКТ І ПРЕДМЕТ ДОСЛІДЖЕННЯ. Об'єктом дослідження є повсякденні уявлення респондентів, а предметом - особливості функціонування інформованості в системі повсякденних уявлень.

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ. Основна мета дисертації - теоретико-методологічне вивчення місця та ролі інформованості у системі повсякденних уявлень респондентів. Досягнення цієї мети було реалізовано завдяки рішенням таких завдань:

- усвідомлення теоретичних передумов соціологічного вивчення інформованості;
- уточнення поняття "знання як уявлення", що є базисним

для розуміння інформованості;

- характеристика процесів функціонування знання в культурі та повсякденній свідомості;

- розмежування понять - повсякденне знання та інформація;

- обґрунтування необхідності розуміння інформованості як уявлення про знання;

- дослідження особливостей функціонування інформованості у системі соціальних уявлень респондентів;

- вивчення взаємозв'язку інформованості, оцінок та орієнтацій поведінки респондентів;

- дослідження взаємовпливу інформованості, соціальних настроїв і когнітивних особливостей респондентів;

- розгляд специфіки впливу об'єктивних характеристик респондентів на рівні їх інформованості.

МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ базується, по-перше, на використанні плідних ідей та положень ряду закордонних філософських, соціологічних та соціально-психологічних традицій та шкіл, таких як соціологія повсякденності А. Шюца, теорія повсякденного знання А. Шюца та Т. Лукіана, концепція соціальних уявлень С. Московісі, концепція особистісного знання М. Полані, інформаційна теорія культури А. Моля та інших, по-друге, на вивченні досягнень вітчизняних українських та російських мислителів - П. Юркевича, О. Потебні, Л. Виготського, О. Лурії, а також сучасних досліджень - Б. Грушина, Т. Дрідзе, В. Хмелько, В. Оссовського, Н. Костенко, Е. Головахи та інших. ЕМПІРИЧНУ БАЗУ дисертації склали дані 12 репрезентативних досліджень, здійснених в 1989-1995 рр. лабораторією соціологічних досліджень ОДУ та одеським

інформаційно-дослідницьким соціологічним центром "Пульс" за безпосередньою участю автора. ОСНОВНИМ МЕТОДОМ ЗБОРУ ПЕРВИННОЇ ІНФОРМАЦІЇ було анкетне опитування населення м. Одеси та Одеської області.

Під час аналізу та вторинної інтерпретації даних використовувались такі математико-статистичні процедури: побудова одномірного, двоїрного та трьохмірного розподілу ознак, що вивчаються, розрахунок індексів, показників гомогенності \ гетерогенності груп, коефіцієнтів кореляції (коефіцієнти Кранера та Кендалла) і регресії (модульного коефіцієнта інформаційної залежності), складання орієнтованих і неорієнтованих графів зв'язку ознак та деякі інші.

НОВИЗНА ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Новизна основних результатів, які виносяться на захист, полягає в тому, що

- обґрунтована необхідність нового теоретичного підходу до аналізу знання, в якому знання розглядається не в межах традиційної дихотомії "знання-відображення", а як цілісне "знання-уявлення"; обґрунтовано, що кожний індивід у своїй повсякденній діяльності має справу насамперед з повсякденним типом знання, яке виступає у формі уявлення;

- досліджено, що "знання-уявлення" має цілісний, синкретичний характер: воно містить в собі одночасно певні пізнавальні одиниці: елементи спеціалізованого знання, трансформовані повсякденною свідомістю в соціальні уявлення; емоційні компоненти, що несуть оцінку і взагалі афективне ставлення до предмету знання, а також установки-орієнтації, які приписують індивіду сприймати та переробляти зовнішню інформацію певною мірою і у відповідності з особливостями

осмислення інформації моделювати свою поведінку по відношенню до об'єктів зовнішнього світу та інших людей;

- показано, що розуміння знання як цілісного утворення поглиблюється уявленням про цілісність сприйняття знання; продемонстрована необхідність виділення різних рівнів функціонування та виявлення знання в повсякденній свідомості людини, а саме: експліцитне знання-уявлення виявляється лише частково в момент його актуалізації у вербальній поведінці людей, а більша частина особистісного знання існує і для індивіда, і для дослідника у неявній, імпліцитній формі;

- виявлено, що інформованість є елементом, різновидом соціальних уявлень, які, поряд з іншими компонентами, утворюють цілісну систему світорозуміння, у відповідності з якою індивід будує свої відносини із зовнішнім світом і свою поведінку; - обгрунтовано, що взаємозв'язок інформованості та повсякденних уявлень респондентів опосередковується, з одного боку, спрямованістю, установкою світосприймання, і, з іншого боку, - типом інформації та рівнем залученості (активності) респондента.

Таким чином, в дисертації обгрунтовується теоретико-методологічний підхід до вивчення місця і ролі інформованості у системі компонентів повсякденної свідомості людей, який може бути плідним у процесі вивчення та інтерпретації результатів масових опитувань громадської думки.

АПРОБАЦІЯ РОБОТИ. Основні теоретичні положення дисертаційної роботи, результати емпіричних досліджень були відображені в 7 публікаціях, серед яких - розділ колективної монографії (1), розділ у збірнику наукових праць (1), наукові статті (2), тези доповідей (3).

Основні висновки дослідження та рекомендації щодо досліджуваних проблем були викладені та обговорені на міжнародних, міжрегіональних і вузовських конференціях: ювілейній науковій конференції кафедр суспільних наук "Перебудова та суспільні науки. До 125-річчя Одеського державного університету (Одеса, 1990 р.); Міжрегіональній науково-практичній конференції "Суспільна свідомість та ідеологічна робота" (Кострома, 1990 р.); Міжнародній науково-теоретичній конференції "Одесі-200" (Одеса, 1994 р.); Харківських соціологічних читаннях-95 (Харків, 1995 р.).

Матеріали дисертаційного дослідження використовувались в процесі читання курсів лекцій з проблем методології та методів соціологічних досліджень і з проблем загальної соціології.

НАУКОВО-ПРАКТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Науково-практичне значення роботи визначається актуальністю теми, недостатнім рівнем її розробленості і полягає в тому, що, по-перше, пропонується теоретико-методологічний підхід до вивчення місця та ролі інформованості в системі компонентів повсякденної свідомості респондентів, який може бути плідним при вивченні та інтерпретації результатів масових опитувань громадської думки; по-друге, упорядковується та збагачується категоріальний апарат соціологічного дослідження повсякденного знання та масової інформації, створюється передумови для міждисциплінарного аналізу інформованості; по-третє, створюється можливість одержання вірогідної та релевантної емпіричної інформації про сучасний стан функціонування повсякденних уявлень респондентів; по-четверте, результати дисертаційного дослідження можуть використовуватися

тися в навчальних курсах з загальної теорії соціології, методології та методів соціологічного дослідження, соціології громадської думки та соціології особистості.

СТРУКТУРА ДИСЕРТАЦІЇ. Мета та основні завдання дисертаційного дослідження визначили логіку та структуру роботи. Вона складається з вступу, двох розділів, восьми параграфів, висновку, бібліографії та додатків. У додатках міститься перелік масивів інформації та короткі характеристики досліджень, систематизовані дані (таблиці, графи зв'язків та ін.). У тексті дисертації розмішені таблиці, схеми.

ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі надається загальна характеристика дослідження, що включає опис: (1) актуальності теми дослідження; (2) ступеня її наукової розробленості; (3) об'єкту та предмету дослідження; (4) головної мети та головних завдань дисертаційної роботи; (5) методологічної та емпіричної бази дослідження; (6) наукової новизни результатів, що виносяться на захист; (7) науково-практичного значення результатів дисертаційного дослідження; (8) апробації роботи.

В першому розділі - "Теоретичні передумови соціологічного вивчення знання та інформації" знання аналізується не в межах традиційної дихотомії "знання-відображення", а з позицій того, хто сприймає та пізнає об'єкт. Знання розглядається як уявлення. При цьому увага концентрується на повсякденному, індивідуальному характері "знання-уявлення", його співвіднесеності з особистісними особливостями сприймаючого суб'єкту; підкреслюється також його цілісність та синкретичність.

У першому розділі також висвітлюються теоретико-методологічні принципи розмежування знання та інформації, особли- ва увага приділяється питанню типології змісту інформації з точки зору сприймаючого індивіда.

Закінчується цей розділ розглядом особливостей функціо- нування знання в культурі та повсякденній свідомості.

У параграфі 1.1 "Знання як уявлення (міждисциплінарний підхід до дослідження)" обґрунтовується наукова та практич- на значимість вивчення знання як уявлення, його аналіз з по- зиції пізнаючого суб'єкта. Показано, що такий підхід до розгляду знання реалізується в історії філософії у творчос- ті Платона, Аристотеля, Августина Блаженного, Р.Декарта, І. Канта, Е.Гуссерля, Дж. Мура, Л.Вітгенштейна.

При цьому вказується на те, що підходи філософів-класи- ків минулого знайшли свій подальший розвиток у соціо- логічних вченнях ХХ століття. Так, наприклад, концепція "соціальної нежї" Е.Гоффмана розвинула далі теорію "сцени" І.Канта; феноменологічна інтерпретація знання Е.Гуссерля от- римала розвиток в соціології повсякденності А.Шюца. Далі підкреслюється, що сучасні дослідження проблеми знання зосе- реджені на феномені особистісного, неявного знання. У пара- графі показується, що така проблематика характерна для дос- лідників постпозитивістського посткритичного напрямку (Пола- ні, Тулмін, Хенсон, Лакатос, Агассі, Фейєрабенд та ін.). Більш докладно аналізується концепція особистісного знання М.Полані, артикульованого та неартикульованого знання Л.Ви- готського, когнітивна концепція Ж.Піаже.

У параграфі 1.2 "Знання та інформація: теоретико-методо- логічні принципи розмежування" обґрунтовується необхідність

та наводяться критерії можливого розведення понять "знання" та "інформація".

Знання розглядається як індивідуальне, повсякденне знання, співвіднесене як з особистісними характеристиками сприймаючого індивіда, так й з особливостями повсякденної свідомості.

Інформація ж досліджується як дещо відмінне від знання, як повідомлення, що об'єктивно функціонує в акті комунікації між джерелом інформації та отримувачем.

Підкреслюється також специфічність сучасного знання, що є продуктом трансформації, перетворення спеціалізованої інформації у повсякденні уявлення. Цей процес усвідомлюється в межах концепції французької соціально-психологічної школи С.Московісі, який виділяє різні фази еволюції спеціалізованого знання.

У цьому параграфі аналізуються кількісний та якісний підходи до поняття "інформація". З позицій першого - під інформативність потрібно розуміти кількість непередбаченого, що міститься у повідомленні. Тут найбільш інформативним буде повідомлення найбільш оригінальне, якому притаманна максимальна мінливість та мінімальна надлишковість.

З погляду якісного підходу на перший план висувається прагматичний аналіз змісту та суб'єктивної цінності інформації. Інформативними ж у цьому випадку будуть тільки ті повідомлення, що не тільки змінюють запас знання реципієнта, а й відповідають його потребам та інтересам.

У зв'язку з цим виникає необхідність створення типологій інформації. Автором аналізуються та критично усвідомлюються класифікації повідомлень за ступенем їх абстрактності

/конкретності та "дистанції до індивіда", які були запропоновані французьким дослідником А. Моле. Підкреслюється також необхідність розуміння того, що сприйняття та інтерпретація інформації обумовлюється не тільки змістом інформації, але й психологічними особливостями та соціальними характеристиками сприймаючих індивідів. Відповідно, різними шарами свідомості будуть відповідати різні типи інформації.

У параграфі 1.3 "Особливості функціонування знання в культурі та повсякденній свідомості" аналізуються різні підходи до визначення культури. Вивчення особливостей функціонування "знання-уявлення" у системі культури ґрунтується на розумінні останньої як певної схеми, "екрану понять" (по термінології А. Моля), на який людина проєктує і з яким співставляє своє сприйняття зовнішнього світу. Принципово важливо тут підкреслити, що даний "екран понять" неоднаково існує в традиційній та сучасній культурі.

Другим важливим моментом стало усвідомлення неможливості виділення "чистого" знання, яке б функціонувало в людській культурі. Визначається, що наукові знання, трансформуючись у середовищі індивідуальної або масової свідомості, перетворюються у відповідності до принципів логіки повсякденності в повсякденні уявлення, де поряд з власне інформаційними компонентами межують вірування, оцінки, цінності, норми, традиції, стереотипи.

Функціонування знання в повсякденній свідомості розглянуто на основі аналізу соціології А. Шюца, теорії повсякденного знання А. Шюца та Т. Лукмана, концепції соціальних уявлень С. Московіці.

Головними елементами концепції повсякденного знання

А. Шюца та Т. Лукмана є поняття "запасу знання" та "отримання знання", виділяються також індивідуальний "запас знань" та суспільний "запас знань", підкреслюється принципова багатозначність та внутрішня суперечність "запасу знання", його "непрозорість" для дослідника і в той же час вірогідність та безсумнівність для пізнаючого індивіда.

А в концепції С. Московісі повсякденне знання функціонує у формі соціальних уявлень як способів інтерпретації та осмислення повсякденної реальності у процесі обміну та взаємодії (що й дозволяє називати їх соціальними).

Соціальні уявлення будуються на основі інформації, оцінок, знань, отриманих за допомогою освіти, особистого досвіду, комунікативної активності, засобів масової інформації.

Природа соціальних уявлень є одночасно конвенційною та прескриптивною. Функції соціальних уявлень складаються з 2-х механізмів: "надання стійкості" (коли "чужі" ідеї зводяться до звичних "стійких" образів) та "об'єктивзації" (коли ідеї із сфери усвідомленого переносяться у фізичний світ).

У кінці розділу формулюються висновки.

У другому розділі "Теоретико-методологічні проблеми соціологічного дослідження інформованості" розглянуто місце та роль інформованості у системі когнітивних компонентів повсякденної свідомості; сформульовані основні теоретичні припущення відповідно до взаємозв'язку інформованості, соціальних уявлень, оцінок, орієнтацій поведінки, соціальних настроїв та об'єктивних характеристик респондентів. На ґрунті результатів емпіричних досліджень 1989-1995 рр., в яких

фіксувались вказані вище взаємозв'язки, перевірено та підтверджено основні гіпотези дослідження. У кінці розділу сформульовано висновки та визначено принципи інтерпретації показника "інформованості".

У параграфі 2.1 "Інформованість як уявлення про знання у системі когнітивних компонентів повсякденної свідомості" уточнено онтологічний та гносеологічний статус пізнавальних елементів повсякденної свідомості. Розглядаються різні дослідницькі підходи до змісту когнітивних компонентів, що пропонуються різними соціологічними школами. Більш повно аналізується французька та англо-американська традиції виділення "соціальних уявлень" та "беліфс". Так, представниками французької соціально-психологічної школи пропонується визначати когнітивні компоненти терміном "соціальні уявлення" (що розуміються як повсякденні уявлення про що-небудь, які поділяються членами деякої групи, соціума). При цьому вони виступають не тільки у вигляді "думок з приводу", "образів" або "атитюдів" соціального світу, але й існують як теорії, різновиди наукового знання, трансформовані особливим чином повсякденною свідомістю людей.

У англо-американській соціальній науці головним компонентом повсякденної свідомості, що несе знання, вважається "беліфс". Це деякі "правдоподібні судження", що несуть інформацію про об'єкт з тією чи іншою мірою оцінки, та пов'язують об'єкт з деяким атрибутом.

Аналізуються також різні класифікації "беліфс", запропоновані М. Фішбейном та М. Рокічем. Перший вважає за необхідне виділити "deskриптивні", або вивідні судження. М. Рокіч висуває класифікацію "беліфс" в залежності від положення, яке

вони займають у свідомості респондента та близькості зв'язку між окремими елементами в середині системи "беліфс". Відповідно, він виділяє центральні та периферійні "беліфс". Аналізується також класифікація "беліфс" як ціннісно-логічних суджень, яка була запропонована вітчизняним соціологом Б. Грушиним.

У параграфі позначені принципи розмежування понять "повсякденна свідомість", "масова свідомість" і "громадська думка". Запропоновано вважати повсякденну свідомість найширшим за обсягом поняттям, в середині якого виділяються масова, групова та індивідуальна свідомість. Громадська думка ж уявляється зовнішнім, вербально відображеним, актуалізованим шаром повсякденної свідомості та, відповідно, усіх 3-х її складових. Далі формулюються тези про принципову можливість та коректність аналізу повсякденних уявлень індивідів на основі вивчення даних громадської думки, отриманих в ході опитувань.

В наступній частині параграфу критично аналізуються засоби емпіричного вивчення когнітивного компоненту, тобто тієї інформації, яку несе у своїй свідомості індивід.

Запропонований в дисертаційному дослідженні підхід пов'язаний, по-перше, зі статусом повсякденного знання, з його функціонуванням у повсякденній свідомості в формі уявлення, в якому в синкретичній формі містяться когнітивні, емоційні компоненти та установки-орієнтації, що приписують індивіду сприймати і переробляти зовнішню інформацію належним чином та у відповідності до цього моделювати свою поведінку.

По-друге, такий погляд на інформованість ґрунтується на

тезі про можливість розбіжності фактів свідомості та фактів вербальної поведінки, і, відповідно, складність, а деколи й неможливість вивчення інформованості як реальної компетентності індивіда.

Далі формулюються основні дослідницькі гіпотези:

1. Інформованість як компонент соціальних уявлень тісно пов'язана зі всією системою повсякденних уявлень, однак не займає в цій системі центрального положення.

2. Між інформованістю та повсякденними уявленнями, які фіксуються у вигляді орієнтацій, установок, суджень респондентів, існує латентна змінна, представляюча собою установку світосприймання індивіда.

3. Установка світосприймання реалізується в активному чи пасивному ставленні респондента до навколишнього світу, корелює з оптимістичністю або песимістичністю, впевненістю або ж, навпаки, тривожністю індивіда. Це може бути представлено у вигляді наступної схеми:

інформованість <----- установка -----> повсякденні
про світосприймання уявлення
об'єкт <-----> про об'єкт

4. Дане співвідношення може відозмінюватися в залежності від типу інформованості, що підрозділялась за змістом інформації (спеціальна/неспеціальна) та ступенем залученості індивіда (актуальна/неактуальна) на 4 типи: неспеціальна неактуальна, неспеціальна актуальна, спеціальна актуальна, спеціальна неактуальна.

Відповідно, тісніше всіх з уявленнями та оцінками буде пов'язана неспеціальна актуальна інформованість, слабкіше всіх спеціальна неактуальна.

5. Передбачається також, що критерія залученості індивіда виявляється більш значимою типологізуючою ознакою, ніж зміст інформації.

Вищеназвані гіпотези зафіксовані також у вигляді схеми-моделі, що ілюструє місце та роль інформованості у системі повсякденних уявлень.

У параграфі 2.2 "Взаємозв'язок інформованості та соціальних уявлень респондентів" знайшла підтвердження гіпотеза про тісну кореляцію актуальної інформованості (як спеціальної, так і неспеціальної) із загальними соціальними уявленнями респондентів.

Зафіксовано також, що серед різних соціальних уявлень, виділених за критерієм змісту (уявлення про що), тісніше всього пов'язані з інформованістю і в значній мірі впливають на неї політичні та етнополітичні уявлення, слабкіше пов'язані соціально-економічні.

Підтверджується гіпотеза про наявність латентної змінної, що виявляє установку світосприймання індивіда, що опосередковує взаємозв'язок інформованості та загальних соціальних уявлень. У той же час підкреслюється, що інформованість в окремих випадках сама є посередником у взаємозв'язку між загальними та специфічними соціальними уявленнями.

У параграфі 2.3 "Функціонування інформованості у системі оцінок та орієнтацій поведінки респондентів" зафіксована стійка тенденція впливу оцінок та орієнтацій на рівень інформованості, яка може бути представлена наступним чином: чим нижче респондент оцінює даний об'єкт, тим більш негативне ставлення він демонструє, тим гірше він інформований про даний об'єкт.

Тут знаходить своє підтвердження також гіпотеза про вплив актуального типу інформованості на оцінки соціальної дійсності. Чим більш спеціальна та менш актуальна інформація міститься в інформованості індивіда, тим слабкіше вона впливає на формування нею оцінок і тим більше вона сама обумовлюється цими оцінками. В той же час, чим більш неспеціальна інформація обумовлює зміст інформованості, тим тісніше така інформованість корелює з оцінками і тим більше вона впливає на них.

Виявлено стійкий вплив орієнтацій поведінки респондентів на рівень їх інформованості. Дана тенденція знайшла своє вираження в тому, що готовність респондента діяти певним способом передбачає його потребу в тій чи іншій інформації, і, відповідно, ступінь її сприйняття та переробки.

Зафіксовано також появу тенденції до більшої раціоналізації економічної вербальної поведінки у порівнянні з політичною.

У параграфі 2.4 "Взаємозв'язок інформованості, соціальних настроїв та когнітивних особливостей респондентів" підтверджується гіпотеза про те, що соціальні настрої, що виявляються у вигляді безпосередньої вербальної емоційно-вольової реакції на соціальні процеси, опосередковують взаємозв'язок інформованості та загальних соціальних уявлень. Виявлено, що серед різних показників соціальних настроїв тісніше всіх корелює з інформованістю показник задоволення життям.

Зафіксовано, що при однаковому рівні інформованості, нижче всіх оцінюють соціальну дійсність респонденти, котрі не впевнені у майбутньому; не задоволені життям, роботою;

котрі низько оцінюють свої шанси у боротьбі з труднощами; ті, що займають пасивну позицію. Виходячи з цього робиться висновок про те, що емоційно пронизані повсякденні уявлення ґрунтуються не на знанні і навіть не на "раціоналізмі" здорового глузду, а на внутрішній установці індивіда на песимістичне чи оптимістичне сприйняття навколишньої дійсності.

У параграфі вказується також, що когнітивні особливості респондентів, що виражають способи повсякденної інтерпретації світу і які складають мотиваційне ядро свідомості особистості, поряд із соціальними настроями, опосередковують вплив інформованості на загальні соціальні уявлення.

У параграфі 2.5 "Взаємозв'язок інформованості та об'єктивних характеристик респондентів" знайшла своє підтвердження гіпотеза про тісну кореляцію таких об'єктивних характеристик як стать, вік, рівень освіти та соціально-професійна приналежність з рівнем інформованості респондентів.

При цьому відзначається, що такий тісний взаємозв'язок даних ознак опосередковується ступенем соціальної активності та залученості респондента у соціальне життя суспільства, а також його особистісними, психофізіологічними особливостями. Вказується, що певну роль у взаємозв'язку інформованості та об'єктивних характеристик відіграє також джерело інформації, якому надається перевага респондентом.

Після розділу представлені висновки, де поряд з головними результатами дослідження, змодельовані через зіставлення різних суб'єктивних та об'єктивних характеристик соціально-демографічний та соціально-психологічний портрет "інформованого респондента".

У ВИСНОВКУ сформульовані висновки та рекомендації, що стосуються розглянутих у дисертаційному дослідженні проблем.

Основні положення дисертації відображені у таких публікаціях автора:

1. Информированность и социальные представления// Социальные отношения и интересы в массовом сознании. Одесса, 1991. Деп. No 02910015041 ИНИОН РАН. - С. 93-103.
2. Некоторые особенности коммуникативности текста// Актуальные вопросы романской и германской филологии. - Одесса, 1988. Деп No 36244 от 02.02.88 ИНИОН РАН. - С. 36-44.
3. Информированность как компонент социальных представлений массового сознания //Резонанс. Социологический вестник. - Одесса, 1991. - No 2. - С. 26-39.
4. Методологические проблемы функционирования информированности в обыденном и религиозном сознании //Харьковские социологические чтения-95. Докл. и сообщ. участн. Харьков, 1995. - С. 16-19 (в співавт.).
5. Контент-анализ официальных документов по проблемам социальной политики // Перестройка и общественные науки. К 125-летию Одесского государственного университета. Тезисы докладов и выступлений на юбилейной научной конференции кафедр общественных наук. - Одесса, 1990. - С. 78-79.
6. Социальная политика в официальных документах //Общественное сознание и идеологическая работа. Тезисы докладов межрегиональной научно-практической конференции. - В 2-х частях. - Кострома, 1990. - Ч. 2. - С. 15-17. - (в співавт.).
7. Информированность одесситов и их мнения по разным проблемам общественной жизни //Одесі - 200. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. - В 2-част. - Одеса, 1994.

- Ч. 2. - С. 187-189.

Лычковская О.Р. Информированность в системе обыденных представлений (теоретический аспект исследования).

Диссертация в виде рукописи на соискание ученой степени кандидата социологических наук по специальности 22.00.01 — теория и история социологии. Харьков. Харьковский государственный университет, 1996 .

Защищается диссертация, которая содержит теоретический анализ функционирования информированности в системе компонентов обыденного сознания индивидов. Предлагается рассматривать информированность как представление (саморефлексию) респондентом уровня собственного знания. Установлено, что информированность является разновидностью обыденных социальных представлений, которые образуют целостную систему миропонимания личности. Обосновано, что взаимосвязь информированности и обыденных представлений респондентов опосредуется, с одной стороны, установкой мировосприятия, а с другой стороны, типом информации и степенью включенности (активности) индивида.

Результаты диссертационного исследования могут быть использованы при анализе и интерпретации данных опросов общественного мнения, а также в учебных курсах по общей теории социологии, методологии и методам социологических исследований, социологии личности.

Lichkovskaya Oksana R. Knowledge in the system of everyday representations (theoretical aspect of research).

The thesis as a typescript is submitted for an academics

degree of Candidate of Sociology in the field of theory and history of sociology (qualification number 22.00.01). Kharkiv State University. Kharkiv, 1996. The thesis contains the theoretical analysis of knowledge functioning in the system of individual everyday consciousness components. The knowledge has been considered as a concept (self-reflexion) that a respondent has about the level of own competence. As it has been established, the knowledge is a variety of everyday social representations which form an integral system of personal world comprehension. It has been grounded that the relationship between knowledge and everyday representations is mediated with the personal set of world perception on the one hand, and with the type of information and the level of personal including (activity) on the other.

The results of researches can be applied when analysing and interpreting public opinion polls data and when teaching the general sociology, the methodology and methods of sociological researches and the sociology of personality.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: інформованість, повсякденні уявлення, соціальні уявлення, повсякденні знання, інформація, тип інформації, залученність респондента, когнітивні особливості, установка світосприймання, соціальні настрої, соціальні оцінки, орієнтації поведінки, об'єктивні характеристики респондента.

Підписано до друку 03.07.96 г. Формат 60х84/16. Папір. офсет. Обсяг 1 п. л.
Тираж 100 экз. Зам. 226.
Надруковано в НВФ «Астропринт». Одеса, 270058, Французький б-р, 24/26.
Тел.: 22-64-84, 68-77-33.

AB 35.432